

1953–1990 YILLARDA FARG‘ONA VODIYSI SHAHARLARIDA IJTIMOIY VA IQTISODIY VA MADANIY O‘ZGARISHLAR

**Abduraxmonov Adxamjon Saxodilla o‘g‘li,
Namangan Davlat Universiteti tayanch doktoranti.**

Аннотация. 1953–1990 yillarda Farg‘ona vodiysi Sovet Ittifoqining iqtisodiy, siyosiy va madaniy o‘zgarishlaridan chuqur ta’sirlandi. Ushbu maqolada Farg‘ona, Andijon, Namangan va boshqa shaharlarda iqtisodiy rivojlanish, sanoatlashuv, qishloq xo‘jaligi modernizatsiyasi va ichki migratsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Sovet siyosatining, ayniqsa paxta ishlab chiqarishga oid siyosatning ijtimoiy va ekologik oqibatlarini ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, Farg‘ona vodiysidagi millatlararo totuvlik, ta’lim va madaniyat sohasidagi o‘zgarishlar, diniy qadriyatlar va jamiyatning shakllanishi hamda shaharlardagi ijtimoiy tengsizlik masalalari tahlil etiladi. Maqola Sovet Ittifoqi davridagi murakkab jarayonlarning Farg‘ona vodiysi shaharlariga ta’sirini yoritadi.

Kalit so‘zlar. Farg‘ona vodiysi, Sovet Ittifoqi, iqtisodiy rivojlanish, paxta ishlab chiqarish, sanoatlashuv, migratsiya, ekologik muammolar, millatlararo totuvlik, ta’lim, madaniyat, ijtimoiy tengsizlik.

СОЦИАЛЬНЫЕ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ГОРОДАХ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ В 1953–1990 ГОДАХ

Аннотация. В период с 1953 по 1990 год Ферганская долина претерпела глубокие изменения в результате влияния советской политики в экономической, социальной и культурной сферах. В статье рассматриваются процессы экономического развития, индустриализации, модернизации сельского хозяйства и внутренней миграции в таких городах, как Фергана, Андижан и Наманган. Особое внимание уделено последствиям советской политики, в частности, в сфере хлопководства, а также экологическим и социальным проблемам. Анализируются межэтнические отношения, изменения в сфере образования и культуры, религиозные ценности и процессы формирования общества, а также вопросы социальной несправедливости в городах. Статья освещает влияние сложных процессов советской эпохи на города Ферганской долины.

Ключевые слова. Ферганская долина, Советский Союз, экономическое развитие, хлопководство, индустриализация, миграция, экологические проблемы, межэтническое согласие, образование, культура, социальная несправедливость.

SOCIAL, ECONOMIC, AND CULTURAL CHANGES IN THE CITIES OF THE FERGANA VALLEY IN 1953–1990

Abstract. Between 1953 and 1990, the Fergana Valley underwent significant changes due to the influence of Soviet policies in the economic, social, and cultural spheres. This article examines the processes of economic development, industrialization, agricultural modernization, and internal migration in cities such as

Fergana, Andijan, and Namangan. Special attention is given to the consequences of Soviet policies, particularly in cotton production, as well as ecological and social issues. The article also analyzes interethnic relations, changes in education and culture, religious values, and the formation of society, as well as social inequality in the cities. The article highlights the impact of complex processes during the Soviet era on the cities of the Fergana Valley.

Keywords. Fergana Valley, Soviet Union, economic development, cotton production, industrialization, migration, ecological issues, interethnic harmony, education, culture, social inequality.

1953–1990 yillar oralig‘ida Farg‘ona vodiysi Sovet Ittifoqi tarkibida bo‘lib, bu davrda hududda chuqur iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlar yuz berdi. Sovet siyosatining ta’siri ostida Farg‘ona vodiysi nafaqat iqtisodiy rivojlanish bosqichlariga o‘tdi, balki uning ijtimoiy va madaniy tuzilmalari ham qayta shakllandi. Bu davrda paxtachilikning markaziy rol o‘ynashi, sanoatning rivojlanishi, shaharlarda urbanizatsiya jarayonining kuchayishi, shuningdek, ekologik inqirozlar va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar o‘z aksini topdi. Farg‘ona vodiysi o‘zining strategik ahamiyati bilan, ayniqsa, qishloq xo‘jaligi va sanoat sohalarida rivojlanishning markazlaridan biriga aylangan bo‘lsa-da, bu o‘zgarishlarning salbiy oqibatlari ham kuzatildi.

Sovet Ittifoqi davrida Farg‘ona vodiysi, Markaziy Osiyoning eng rivojlangan hududi sifatida o‘zining iqtisodiy va madaniy ahamiyatini saqlab qoldi. 1953–1990 yillar orasida bu hududda sodir bo‘lgan o‘zgarishlar, ayniqsa, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik sohalarda chuqur iz qoldirdi. Farg‘ona vodiysi o‘sha davrda sanoatlashuv va urbanizatsiya jarayonlarining markazlaridan biri sifatida rivojlandi. Ushbu jarayonlar, bir tomondan, shaharlarning iqtisodiy ahamiyatini oshirib, yangi ish o‘rinlarini yaratgan bo‘lsa, boshqa tomondan, ekologik muammolar va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirdi [1. 92].

Sovet davrida Farg‘ona vodiysidagi iqtisodiy o‘zgarishlarning asosi paxta yetishtirishga qaratilgan siyosat edi. Nikita Xrushchovning boshchiligidagi amalga oshirilgan paxta plantatsiyalarining ko‘paytirilishi va intensiv paxta yetishtirish strategiyasi o‘z mevasini berdi. 1950-yillardan boshlab, Sovet Ittifoqi mamlakatdagi paxta ekinlariga talabni oshirgan va bu o‘z navbatida, Farg‘ona vodiysida yangi paxta plantatsiyalarining tashkil etilishiga olib keldi. Paxta yetishtirish uchun mo‘ljallangan sovxozlar va kolxozlar tashkil etilib, hududda mehnat bozorining o‘zgarishiga sabab bo‘ldi [2. 92].

Biroq, intensiv paxta ekinlari, ayniqsa, suvning haddan tashqari sarflanishi, sho‘rlanish va tuproq unumdorligining pasayishiga olib keldi. Farg‘ona vodiysi daryolarining va Orol dengizining suvlari ortiqcha foydalanish natijasida, ekinlar uchun zarur bo‘lgan suv manbalari kamaydi. Bu ekologik inqirozga sabab bo‘ldi va regionning kelajakdagi rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Shu bilan birga, paxta ishlab chiqarish bilan bog‘liq sanoat sektori, jumladan paxta tozalash va paxtachilik sohasidagi fabrikalar faoliyat ko‘rsata boshladi, ammo bu jarayonning ekologik narxi juda baland bo‘ldi [3. 165].

Shaharlar sanoatlashuv jarayonida ham rivojlandi. Farg‘ona, Namangan va Andijon shaharlarida neftni qayta ishlash zavodlari, oziq-ovqat sanoati korxonalari va yengil sanoat korxonalari qurildi. Bu o‘zgarishlar shaharlarda yangi iqtisodiy va ijtimoiy tuzilmalar shakllanishiga olib keldi. Yangi ish o‘rinlari yaratildi, ammo shaharlar tez rivojlanishi natijasida ko‘plab qishloq aholisi shaharlarga ko‘chib keldi, bu esa yangi ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirdi.

Farg‘ona vodiysi shaharlarida intensiv urbanizatsiya jarayoni amalga oshirildi. Farg‘ona, Namangan va Andijon kabi shaharlar aholisi ortib borishi bilan, yangi arxitektura va infratuzilma loyihalari amalga oshirildi. Shaharlar obodonlashtirilib, yangi turar joylar, maktablar, kasalxonalar, madaniyat uylari va sport inshootlari qurildi [4. 56]. Bu jarayon shaharlarda yangi ijtimoiy guruhlarning shakllanishiga olib keldi. Qishloqdan ko‘chib kelgan aholining shaharga moslashishi, o‘z navbatida, yangi ijtimoiy qatlamlar va ko‘plab muammolarni keltirib chiqardi. Bu davrda, ayniqsa, ishsizlik va yashash sharoitlarining pastligi kabi ijtimoiy masalalar dolzarb bo‘ldi [5. 74].

Farg‘ona vodiysining shaharlarida madaniy hayot ham rivojlandi. Madaniyat uylari, kutubxonalar va teatrlar qurildi. Farg‘onada yangi o‘quv yurtlari tashkil etilib, ta‘lim sohasida yangiliklar kiritildi. Ta‘lim muassasalari o‘rtasida pedagogika va texnik mutaxassisliklar ko‘paydi. Madaniy va ilmiy markazlarga aylangan shaharlar aholisi uchun yangi imkoniyatlar yaratildi, lekin bu imkoniyatlar, ko‘pincha, barcha qatlamlarga teng ravishda taqsimlanmagan.

Sovet Ittifoqining madaniy siyosati, asosan, ateizmni targ‘ib qilish va diniy faoliyatni cheklashga qaratilgan edi. Shunga qaramay, Farg‘ona vodiysida, ayniqsa, qishloq joylarida, musulmon aholi orasida diniy an‘analar yashirin ravishda davom etdi. Mahalliy xalqlarning Ramazon va Hayit bayramlarini nishonlashlari, diniy marosimlarni o‘tkazishlari sovet davrida rasmiy tarzda cheklangan bo‘lsa ham, amalda ular ommalashgan edi. Shaharlar va qishloqlarda madaniy va diniy hayotni nazorat qilish jarayoni, ko‘pincha, mahalliy aholi tomonidan yashirin tarzda amalga oshirilgan.

Sovet davrida madaniyat va san‘at sohasida ham o‘zgarishlar ro‘y berdi. Ijodkorlar va san‘atshunoslar tomonidan yangi milliy, xalq an‘analariga asoslangan ijodiy yondashuvlar ko‘paydi. Shu bilan birga, sovet madaniyati va san‘ati, Markaziy Osiyo xalqlarining milliy identifikatsiyasini zaiflashtirishga qaratilgan edi.

Sovet Ittifoqining paxta ishlab chiqarish siyosati va intensiv qishloq xo‘jaligi faoliyati Farg‘ona vodiysining ekologik tizimiga katta zarar yetkazdi. Suv manbalarining haddan tashqari foydalanilishi, tuproqning sho‘rlanishi va havoning ifloslanishi hududning ekologik salomatligiga tahdid solgan. Orol dengizining qurishi, daryolar va yerlar resurslarining noto‘g‘ri taqsimlanishi barcha Markaziy Osiyo davlatlari uchun jiddiy muammo bo‘lib qoldi. Farg‘ona vodiysi ekosistemasining yomonlashishi va suv resurslarining tanqisligi, nafaqat qishloq xo‘jaligi, balki hududning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatdi [6. 174].

1953–1990 yillar davomida Farg‘ona vodiysi Sovet Ittifoqining iqtisodiy va madaniy rivojlanishining markazlaridan biriga aylandi. Shaharlar sanoatlashuv,

urbanizatsiya, ta'lim va madaniyat sohalarida o'zgarishlar yuz berdi. Biroq, bu jarayonlarning ekologik va ijtimoiy narxi katta bo'ldi. Paxta yetishtirishning intensivlashtirilishi va suv resurslarining noto'g'ri taqsimlanishi hududning ekologik salomatligini o'zgartirdi, shuningdek, ijtimoiy tengsizlik va ishsizlik kabi muammolarni keltirib chiqardi. Farg'ona vodiysi Sovet davrining murakkab, ko'p qirrali rivojlanishining namunasi bo'lib, shu bilan birga, ekologik va ijtimoiy inqirozlarni ham yuzaga keltirdi.

1953–1990 yillar oralig'ida Farg'ona vodiysi Sovet Ittifoqining iqtisodiy va ijtimoiy siyosati ta'sirida chuqur o'zgarishlarga duch keldi. Sanoatlashuv va qishloq xo'jaligining modernizatsiyasi jarayonlari shaharlarda iqtisodiy faollikni kuchaytirdi, ayniqsa paxtachilik va sanoat sektorlari rivojlandi. Shu bilan birga, shaharlarda aholi sonining ortishi, yangi turar joylar qurilishi va migratsiya jarayonlari ijtimoiy tuzilmani o'zgartirdi. Biroq, bu o'zgarishlar ekologik muammolar, masalan, Orol dengizining qurishi va yerlarning sho'rlanishi kabi salbiy oqibatlariga olib keldi. Farg'ona vodiysidagi ijtimoiy va madaniy sohalarida ham sezilarli o'zgarishlar yuz berdi; yangi ijtimoiy qatlamlar shakllandi, millatlararo totuvlik mustahkamlandi, ta'lim va madaniyat sohalarida rivojlanish kuzatildi. Shu bilan birga, shahar markazlaridagi aholining farovonligi bilan chekka hududlardagi shaharlar o'rtasida farqlar saqlanib qoldi, bu esa ijtimoiy tengsizlik va noroziliklarga sabab bo'ldi. Farg'ona vodiysi tajribasi, Sovet Ittifoqidagi modernizatsiya jarayonlarining murakkab va qarama-qarshi oqibatlarini o'zida aks ettiradi, bu davrni o'rganish esa bugungi kunda ham muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR:

1. Рўзибоев Т., Ҳожимирзаев М. Наманган вилояти: Справочник. – Тошкент: Ўзбекистон, 1981. – Б. 92.
2. Рўзибоев Т., Ҳожимирзаев М. Наманган вилояти... – Б. 92.
3. Набиев Ф.Х. Проблемы и противоречие социальной политики в Туркестане (1917–1924 гг). Дисс.... док. ист. наук. – Т., 1995. – С. 165.
4. Мўминова Г. Ўзбекистонда соғлиқни сақлаш тизими тарихи (1917–1991 йиллар). – Тошкент: Yangi-nashr, 2015. – Б. 55-56.
5. Алиев М. М. Роль русских врачей в развитии здравоохранения в Ферганской долине // Советское здравоохранение. – М.: Медицина, 1986. – №9. – С. 74.
6. Шодмонова С. Ўзбекистон шаҳарларида трансформация жараёнлари... – Б. 174.